Josep Casas
Victòria Soler

Revista d'Arqueologia de Ponent
nº 22 2012
Pàgs. 119-142
Universitat de Lleida
ISSN: 1131-883-X
www.rap.cat

Elements decoratius d'un edifici de la primera edat del ferro a Mas Gusó (Bellcaire d'Empordà)

Les excavacions dutes a terme a Mas Gusó, no gaire lluny d'Empúries, en el decurs de la campanya de 2010, han permès localitzar les restes constructives i decoratives d'un edifici datat, gràcies a un ampli conjunt de material ceràmic característic, cap a les darreries del segle VII aC o en els primers anys del segle següent. Els nombrosos fragments de revestiment de fang dels murs també permeten reconstruir de manera força fiable els elements estructurals de la casa i conèixer, al mateix temps, el sistema emprat per aixecar l'edifici i dotar-lo d'una decoració elaborada, desconeguda en altres hàbitats contemporanis de la zona.

Mots clau: ceràmica, construcció, Empúries, decoració arquitectònica, edat del ferro.

Les fouilles menées à Mas Gusó, pas loin d'Empúries, au cours de la campagne de 2010 ont permis identifier les restes constructifs et de la décoration d'un bâtiment daté, grâce à un large éventail de productions céramiques caractéristiques, dans les dernières décennies du VIIe siècle avant J.-C. ou au début du siècle suivant. Les nombreux fragments de revêtement des murs en argile permettent de reconstituer assez précisément les éléments structurels de la maison et de comnaitre, en même temps, le système utilisé pour construire le bâtiment et l'équiper avec une décoration élaborée, inconnue dans d'autres habitats contemporains de la région.

Mots clé: céramique, construction, Empúries, décoration architécturale, âge du fer.

Característiques i situació de la troballa

Situat a uns 4 km al sud-oest d'Empúries,[1] Mas Gusó és un petit jaciment amb una llarga seqüència cronològica, ocupat des del neolític final fins a l'època romana (fig. 1). Encara que les restes més ben conservades són les més recents, amb un edifici tardorepublicà de planta itàlica que correspon al nucli principal d'una vil·la que es va modificar i ampliar durant l'alt imperi per ser abandonada definitivament a mitjan o segona meitat del segle III de la nostra era, les evidències d'ocupacions anteriors són prou notables per poder resseguir la seva evolució des de mitjan tercer mil·lenni abans de l'era actual, i potser fins i tot d'èpoques anteriors. Malauradament, com més antigues són les restes, més deteriorades es troben. D'una banda, ocupaven espais limitats; de l'altra, les construccions successives van anar destruint les restes i nivells precedents, de tal manera que les del neolític final, associades al grup de Veraza, apareixen esporàdicament en punts concrets; les del bronze inicial són una mica més evidents i ocupen una àrea més extensa i, a mesura que avancem en el temps, les de la transició bronze-ferro, primera edat del ferro, ibèriques, etc., són cada vegada més notables.

La configuració del jaciment, que en realitat és un petit turó de roca que sobresurt de la plana al·luvial, tampoc ha afavorit la seva conservació i, moltes vegades, és gràcies a l'existència de depressions, rases,

1. Les intervencions a Mas Gusó estan incloses al projecte ministerial "Del *oppidum* a la *ciuitas*. Análisis de un proceso histórico en el *territorium* de Gerunda" (HUM 007 62486 / Hist), i formen part, així mateix, del projecte d'investigació *Ullastret 2008-2012. Estudi dels jaciments d'època ibèrica d'Ullastret i el seu territori (part central de l'Empordà)*.

Figura 1. Situació de Mas Gusó amb relació a Empúries i altres jaciments contemporanis.

fosses i sitges situades sota el nivell de circulació, el que ha permès la seva conservació. Mai, per als períodes més antics, hem localitzat estructures associades directament a edificacions més o menys importants, ja siguin cabanes o simples refugis estacionals. És a partir dels materials de construcció apareguts a l'interior de sitges i dipòsits que podem deduir l'existència d'edificacions associades, això sí, a notables conjunts ceràmics que permeten datar les diferents fases i períodes d'ocupació. Aquests materials tenen una incidència més o menys notable i s'han de valorar de manera diferent en funció de la seva quantitat, importància, naturalesa i lloc de troballa. Poden anar des de les restes de tovots de fang cru —sovint desfets, però altres vegades cremats—, fins a bosses de cendres procedents de la neteja de llars abocades com a deixalles domèstiques en forats i depressions.

Represes les campanyes d'excavació l'any 2008, abandonades des del 2000, un dels objectius bàsics era delimitar i acabar l'excavació de la meitat est del jaciment, coincidint amb l'àrea ocupada per l'edifici romà més recent. Per altra banda, sabent que les possibilitats de localitzar nivells més antics sota les estructures romanes eren menors, ja que estaven limitades i condicionades per les successives remodelacions dels assentaments ibèrics i romans, vam considerar adient eixamplar l'excavació cap al sud, en una zona perifèrica situada a una cota lleugerament més baixa, però no afectada per les construccions de la darrera fase d'ocupació. Fora la vil·la, si hi havia res, teòricament s'havia d'haver conservat millor.

En part era així. Tan sols les roderes del camí d'accés a la porta de la casa romana afectaven les preexistències. Però, per altra banda, les activitats més recents

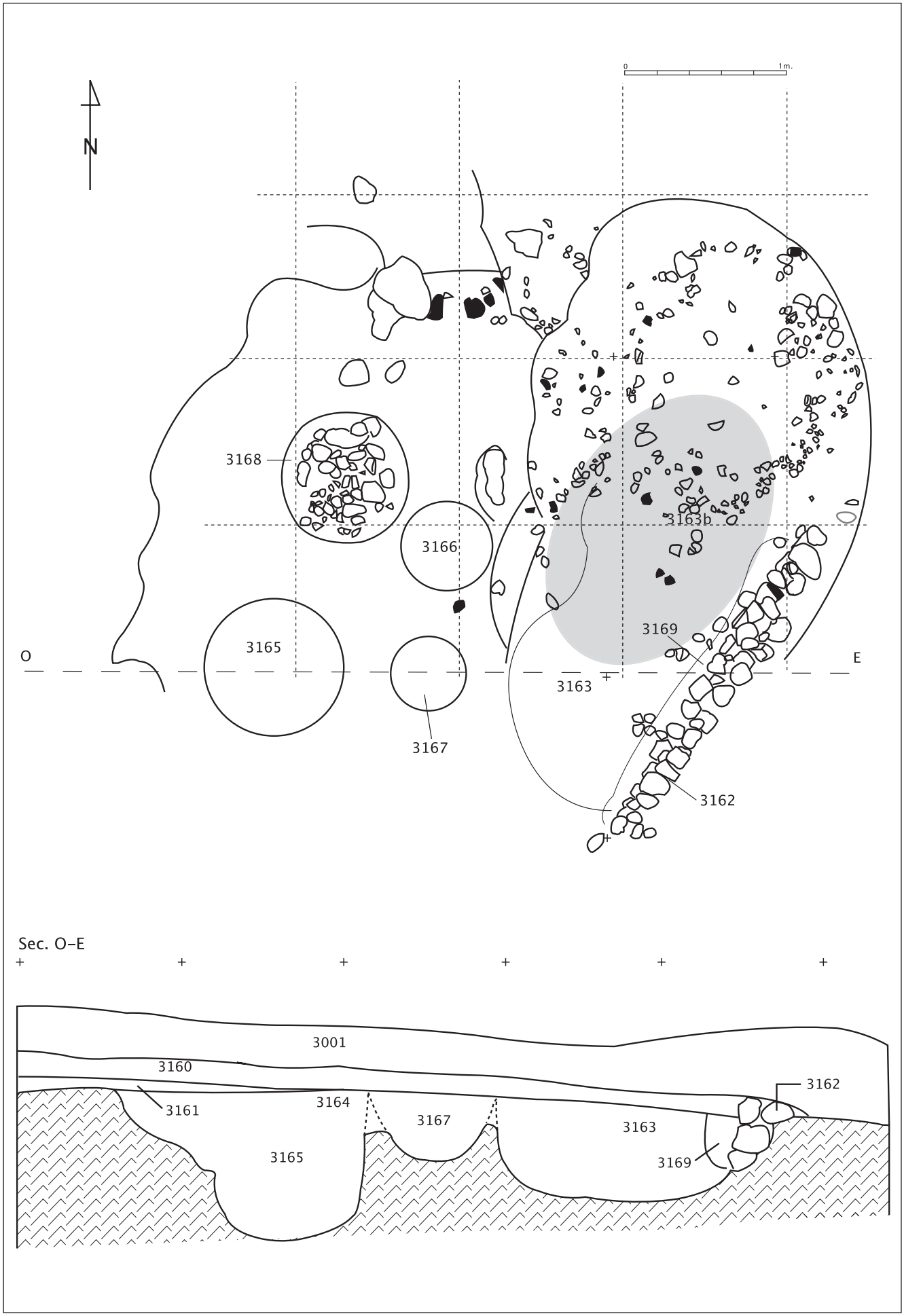

Figura 2. Planta i seccions de l'àrea on es van localitzar les restes constructives.

en el jaciment (s'havia rebaixat la superfície per treure terra i sorra a mitjan anys setanta del segle passat), i l'aparició de la roca natural a una cota més alta del que es podia suposar, limitaven considerablement la conservació de nivells arqueològics intactes. Per tant, una vegada més, els estrats conservats *in situ* i sense alterar tornaven a correspondre als d'anivellament del subsòl, farcit de depressions i sitges, algunes de les quals d'una extensió considerable.

Entre aquests àmbits, una gran depressió situada a la façana sud de l'edifici romà, per fora, contenia un farcit intacte i sense alteracions modernes. Veient l'estructura general de la bassa oberta al subsòl format per llims i argiles compactes, que adopta formes irregulars i arrodonides, sembla ser el resultat de la destrucció de diverses sitges més antigues, properes entre elles, convertint-se en un sol clot que va ser utilitzat com a escombrera o, molt probablement, les depressions ocasionades per l'extracció d'argila a la mateixa època. Els nivells originals, que analitzarem amb més detall a l'apartat següent, corresponen a la segona meitat del segle VII o, com a màxim, a començament del segle VI aC. Posteriorment, al mig s'hi va obrir una sitja i una segona fossa excavades perforant al nivells més antics (fig. 2). El material de farciment de la sitja es pot datar a cavall entre els segles VI i V aC i el de la fossa secundària, en un moment imprecís dels segles IV-III aC. Pel que ara interessa en aquesta exposició, la seva datació precisa no és transcendent. Sí que convé, en canvi, datar el farciment original, que és en el que es va produir la troballa que permet documentar l'existència d'una edificació elaborada.

Les terres que omplien originalment la gran fossa provenien d'escombreres. Eren deixalles abocades expressament per anivellar la zona. La seva composició és una mica heterogènia, amb clapes més cendroses, altres més clares i argiloses, moltes pedres de mides no gaire grans, una quantitat considerable de ceràmica feta a mà, dues fíbules de doble molla i més d'un centenar de revestiments de fang endurit al sol procedents del mur d'una casa, alguns dels quals (una cinquantena llarga) tenien motius decoratius a la superfície, adoptant formes geomètriques senzilles. Tots, tant els decorats com els llisos, mostraven a la cara posterior les marques de pals de secció circular, làmines de fusta planes o les empremtes de brancatge. Eren, en definitiva, part del folre de les parets d'una casa. No n'identifiquem cap que pugui ser atribuït a la coberta. Tot i la quantitat de fragments, cal suposar que es tracta d'una ínfima part del revestiment dels murs que, per les circumstàncies que sigui, van anar a parar a la bassa. Les altres restes de l'edifici, que no sabem a quin indret del jaciment es trobava, podien haver tingut una destinació ben diferent.

Cronologia

El fet de tractar-se d'un estrat intacte, sense intrusions posteriors (en tot cas, la sitja i la fossa més recents queden perfectament delimitades), facilita les coses a l'hora de determinar la cronologia del farcit. Si hi ha materials una mica estranys que trenquen l'homogeneïtat del conjunt són possiblement residuals i, per tant, una mica més antics, però no més moderns. En qualsevol cas, s'emmarquen perfectament dins el període del bronze final IIIa/IIIb, amb possibles perduracions dins la primera edat del ferro, i abundants paral·lels a Mas Gusó mateix (Casas i Soler 2004: fig. 16), a Sant Martí d'Empúries en contextos de la fase I datada cap al (o a partir del) 950/850 aC (Esteba i Pons 1999: 89-95; Aquilué *et al*. 2000: 287), i a la necròpolis de can Bech de Baix, a Agullana (Toledo i Palol 2005), sobretot aquells fragments decorats amb motius geomètrics de doble incisió (fig. 3, 15 i 16) i potser els vasos i urnes bicòniques amb acanalats exteriors, alguns amb uns motius complementaris més complexos.

Això no obstant, el conjunt principal, unitari i homogeni, és el que pertany a la primera edat del ferro, amb una cronologia genèrica del període 650-580 aC; aquesta vegada, un material abundantíssim a Mas Gusó. En aquest apartat, val la pena remarcar la presència de força fragments de ceràmica a mà, amb la superfície externa brunyida, de color marró fosc i decorada amb acanalats. D'una banda, documentem alguns bols i escudelles de forma semiesfèrica, parets gruixudes i amb la part superior del vas decorada amb almenys tres franges acanalades, amb paral·lels a la cova dels Encantats, de Serinyà (Pons 1984: fig. 57: 9). De l'altra, diversos fragments i part de la gran urna bicònica, de mides considerables, també decorada amb acanalats horitzontals delimitats, a baix, per quadres fets amb la mateixa tècnica de l'acanalat, amb la superfície sempre molt lluent (fig. 3, 20). No és un material o una forma estranya al jaciment, ja que l'hem identificat dues vegades més: a la sitja 3036 excavada el 1995-1996 (Casas i Soler 2004: fig. 18, 2), i a la fossa-dipòsit localitzada el 2008, de la qual parlarem més endavant (fig. 3, 1). Una forma que podríem associar al tipus 15 d'Agullana (Palol 1958: fig. 185, 204; Toledo Palol 2005: 163-164), en enterraments de la tercera etapa (final del segle VII a inici del segle VI), i que també recorda un altre recipient quasi idèntic trobat als estrats de la fase IIa de Sant Martí d'Empúries (Aquilué *et al*. 1999: fig. 155).

La resta de fragments pertanyen a tres formes que, amb poques variacions, corresponen, la primera, a les urnes de cos globular decorat amb una tècnica de ratllat o pentinat, coll curt i llavi poc engruixit, sovint amb un evident bisell interior i un cordó decorat a la unió entre coll i cos (fig. 3, 11 a 14); la segona, als bols semiesfèrics amb dos agafadors plans arran de la vora (fig. 3, 18 i 19) i, la tercera, al plat de fons pla i parets rectes però inclinades uns 30º respecte el pla horitzontal. Són els plats que en el món funerari s'utilitzen per tapar l'urna i que, per aquest motiu, sovint solen representar-se gràficament en forma de tapadora (fig. 3, 17).

Per a la primera categoria o forma, disposem d'abundants paral·lels al mateix jaciment de Mas Gusó (Casas i Soler 2004: fig. 20, 21 i 22, amb paral·lels i bibliografia), però és una forma àmpliament difosa al territori en aquesta mateixa variant. El bol semiesfèric sol aparèixer de forma habitual a Mas Gusó en nivells de la primera edat del ferro (per exemple, a la sitja 3036), i com a material residual una mica arreu. La

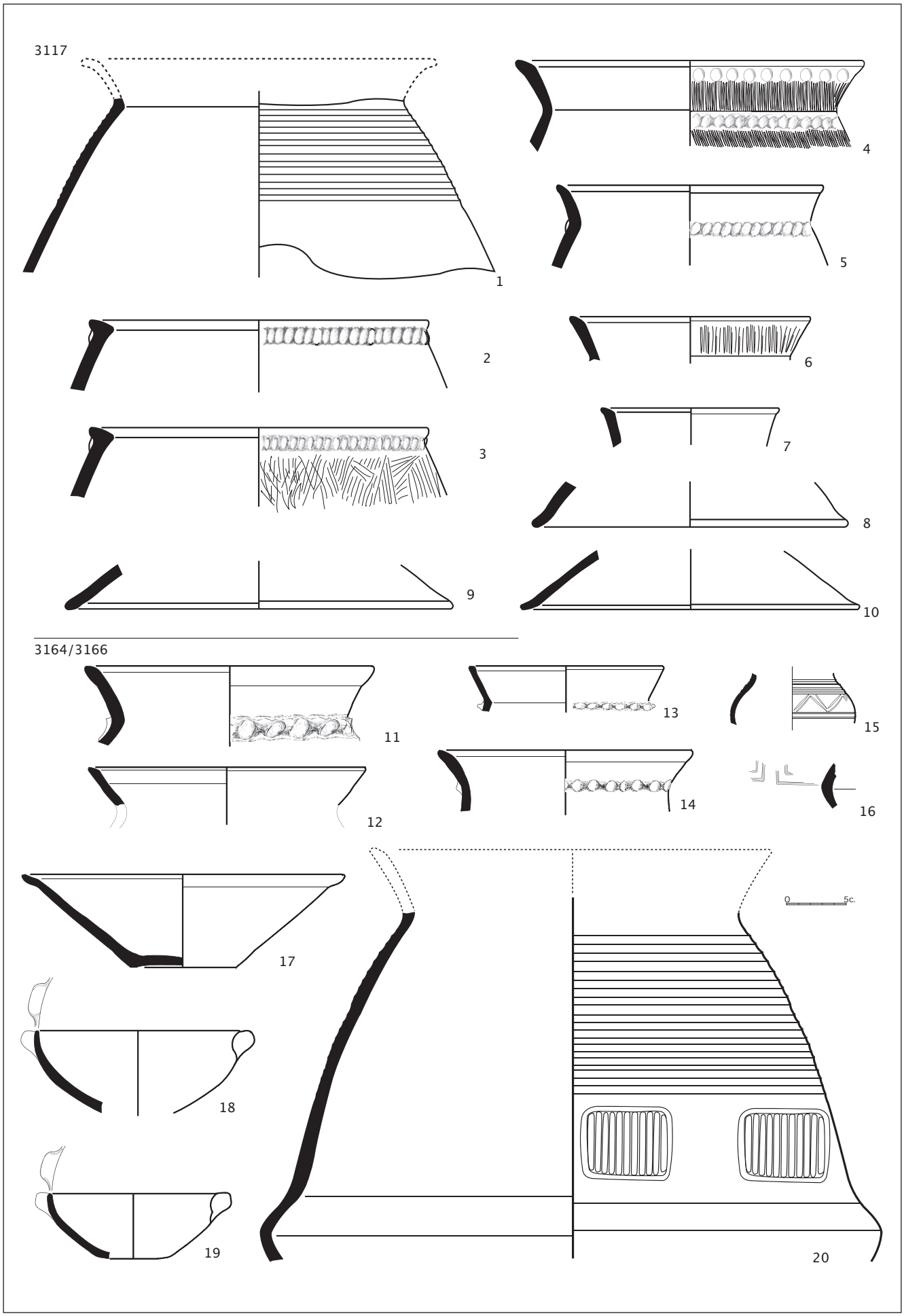

Figura 3. Ceràmica a mà procedent dels nivells associats a les restes constructives i de la fossa-abocador 3117.

forma evolucionarà cap al bol que detectem al segle V aC en jaciments ibèrics de la comarca, aquesta vegada amb dos mugrons circulars en lloc del botó horitzontal arran del llavi (Casas, Nolla i Soler 2010: fig. 4: 6 i fig. 9: 12). Pel que fa a la tercera forma, el plat/tapadora, és especialment abundant en contextos del bronze final i primera edat del ferro. Es tracta, en definitiva, de l'atuell de cuina utilitzat com a tapadora d'urna en el món funerari. Evoluciona a partir de formes que sovint tenen l'interior decorat amb doble incisió, o bé amb acanalats més o menys marcats, com els de la cova dels Encantats, Serinyà (Pons 1984: fig. 56), i és present a pràcticament totes les fases de la necròpolis d'Agullana (Toledo i Palol 2005: 246-256). Als estrats 3164 i 3166 (i al 3163, afectat per una fossa posterior), és una forma especialment abundant. Però ho és més, encara, als nivells 3117 i 3118 de la fossa allargada excavada el 2008, associada a la sitja 3036. Els exemplars d'aquests àmbits de Mas Gusó semblen correspondre a la fàcies més recent de la producció i els hauríem de datar clarament dins la segona meitat del segle VII i no abans.

En darrer lloc, cal també prendre en consideració la presència de dues fíbules de bronze de doble molla i cap piramidal (i una tercera en un estrat contemporani, però alterat un segle més tard), característiques de la primera edat del ferro. Amb un origen antic, no sembla que evolucionin de manera significativa en el decurs del segle VI aC i, amb poques variants, encara les trobem en el segle V aC. En aquest cas, però, presenten alguns trets significatius i propis d'exemplars arcaics, com l'amplada superior en una d'elles, l'acabat en forma de làmina circular còncava i no piramidal en un altre exemplar, etc. A la Cayla II n'hi ha en contextos dels segles VI-V aC, la major part amb el característic botó piramidal (Gailledrat, Taffanel i Taffanel 2002: fig. 78 i 159). En canvi, no veiem aquest model a la fase més recent de la necròpolis d'Agullana (fase III), que es data aproximadament entre el 700 i el 650 aC, per la qual cosa sembla lògic concloure que ens movem en un context de, com a mínim, la segona meitat del segle VII aC.

Tipològicament i cronològicament, els materials ceràmics s'associen als dels altres àmbits i estrats excavats en campanyes precedents, completant un repertori de formes molt comú al territori, amb una forta personalitat, i que s'engloben en el conjunt pertanyent al que s'ha anomenat tercera etapa de poblament de l'Empordà (Pons 1984: 48-252; López i Pons 2008: fig. 3). La seva presència als nivells inferiors de l'Illa d'en Reixac, a Sant Martí d'Empúries, i, algunes d'elles, a les fases més recents d'Agullana ajuden a delimitar i acotar una àrea específica al nord-est de Catalunya, amb una cronologia molt general entre mitjan o la segona meitat del segle VII i començament del segle VI aC.

Antecedents. Cabanes o fosses?

Aquesta troballa no és aïllada a Mas Gusó, sinó que forma part d'un conjunt de nivells i àmbits que reflecteixen una ocupació durant aquest període que cada vegada va prenent més volada i que hem comentat fa poc. Els altres nivells contemporanis van ser identificats per primera vegada els anys 1995 i 1996 a la part alta del jaciment. En aquella ocasió, es tractava d'una sitja (UE. 3036), aparentment aïllada sota la vil·la romana, que fou farcida amb una considerable quantitat de fragments de ceràmica feta a mà barrejada amb terres francament cendroses, quasi negres, que datàvem en el període 650-580 aC (Casas i Soler 2004: 29-39). Una sitja que consideràvem aïllada i trobada de forma casual, donava una primera pista per identificar i endevinar l'abast de l'ocupació precolonial del jaciment, però oferia una visió força limitada. No va ser fins la campanya del 2008, excavant un petit sector que havia quedat pendent de resoldre al nord d'aquella sitja, quan vàrem trobar un àmbit més gran, contemporani i íntimament relacionat amb la fossa excavada més de 10 anys abans.

És un àmbit de forma irregular, allargat, com una fossa poc profunda i de vores guerxes, excavada al sòl geològic que, en part, està compost per llims i argiles groguenques i, en part, per conglomerat i roca calcària molt dura. Connecta, per l'extrem sud, amb la fossa-sitja 3036. El seu interior estava farcit per terres negres, amb una important concentració de cendres vegetals i un munt considerable de fragments de ceràmica feta a mà idèntica a la de la fossa 3036 (fig. 4). Al fons, no exactament centrades, veiem dues depressions circulars amb terres més fosques que les de l'entorn, com una mena de llars, una de les quals tenia algunes pedres al seu entorn. Al centre d'una de les taques i al costat mateix, apareixen dos forats de pal que no poden ser contemporanis al foc.

Inicialment havíem considerat la possibilitat d'identificar la depressió com una cabana enfonsada, tot i que la forma és poc canònica, molt irregular, amb les parets en pendent i el fons no gaire pla. La presència de cendra farcint tota la depressió i les dues llars al fons es poden interpretar d'una altra manera. És possible —i caldrà confirmar-ho— que es tracti d'un forn per a la cuita de ceràmica feta a mà i que, una vegada fora d'ús, s'hagués farcit amb les cendres de la combustió i amb les restes dels atuells de ceràmica perduts durant la cuita. Una altra possibilitat és que es tracti d'una fossa en la qual es van abocar les restes i deixalles procedents de la neteja d'un forn ceràmic. No és un cas estrany ni aïllat. De fet, l'estructura és pràcticament idèntica a dues altres properes a la Cayla de Mailhac, contemporànies a l'àmbit de Mas Gusó (Boisson 2002). També en aquell cas hi ha el dubte d'interpretar de forma adequada i segura les fosses de Cambèraud i de Saint-Jean de Caps (sobretot la primera) com a autèntics forns o simples abocadors associats a un habitatge de la primera edat del ferro que produïa ceràmica a mà cuita en foc oxidant-reductor, potser per al consum propi.

Un forn per a la cuita de ceràmica a mà en foc oxidant, que amb la manipulació del combustible i un mal control de l'entrada d'aire provoca l'ennegriment de part dels atuells, donant-los l'aspecte d'haver estat cuits en foc reductor, adopta aquesta forma, amb poques variacions. És, tan sols, un clot a terra en el qual es dipositen les peces per coure, se les cobreix de llenya i s'encén. Acabat el procés, s'enre-

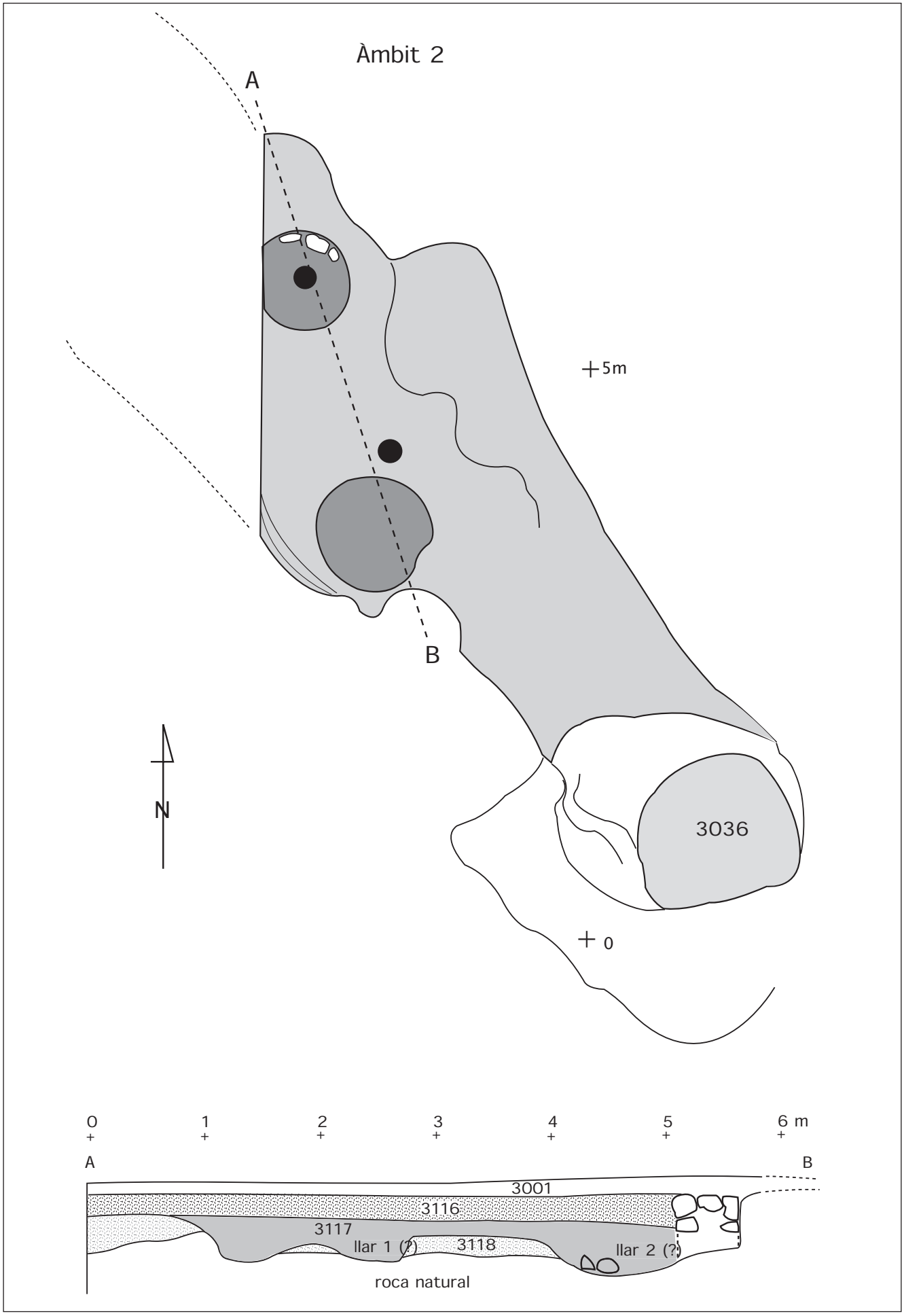

Figura 4. Fossa 3117 i sitja 3036, probablement relacionades amb la cuita de ceràmica a mà de la primera edat del ferro.

tiren les cendres i es treuen els atuells ennegrits per aquest sistema senzill de cuita. Les peces malmeses, mal cuites, febles o trencades, van a l'abocador. En aquest cas, com que és una fossa llarga i amb dues fornals, potser l'abocador era la mateixa depressió i la sitja excavada el 1996, que contenia el mateix repertori ceràmic.

Els atuells adopten formes habituals en aquest moment de transició entre els segles VII i VI aC, en el qual encara trobem aquelles grans urnes bicòniques amb la superfície fina, brunyida, amb un acabat de qualitat remarcable i decorades amb acanalats ben marcats, a les quals ens havíem referit a l'apartat precedent (fig. 3, 1). Cal recordar que aquest mateix tipus d'urna ja el trobàvem a la sitja 3036 (Casas i Soler 2004: fig. 18, 2), i el tornem a veure en els estrats associats als revestiments de fang de la cabana que analitzarem més endavant (fig. 3, 20). Anava acompanyat de recipients d'altres formes abundants a Mas Gusó, amb un llavi característic, decorades per fora amb un cordó imprès, i que pertanyen al repertori cultural i tipològic del que s'ha anomenat tercera etapa de poblament de l'Empordà, documentat també als nivells inferiors de l'Illa d'en Reixac o Sant Martí d'Empúries a l'època compresa entre els segles VII i VI aC i segurament en el període anterior (fig. 3, 2 i 3).

A aquestes peces s'hi han d'afegir les urnes de coll obert i vora lleugerament bisellada, també amb la part externa decorada amb cordons impresos i normalment amb la superfície del cos raspallada o pentinada (fig. 3, 4 a 7), i sobretot les tapadores que, en realitat, són plats d'ús culinari i domèstic (tenen base plana i no pom), utilitzats com a tapadora d'urnes en contextos funeraris. Aquest resum tipològic, representatiu d'un conjunt de fragments molt nombrós, ens permet una aproximació segura a la datació del farciment de l'àmbit. Tenint en compte que en aquest també varen aparèixer tres fragments de ceràmica indígena a torn pintada, amb les característiques de la producció més arcaica (parets gruixudes, pintura poc adherent, pasta mal depurada, de color grisós i taronja), que s'ha denominat ceràmica preibèrica, formada per àmfores o grans *pithoi* amb restes de pintura (Aquilué *et al*. 1999: 121-122, 160-162), creiem que la cronologia del seu farciment s'hauria de situar a la transició entre els segles VII i VI aC o com a màxim dins el primer quart del segle VI aC.

Ja havíem assenyalat que l'estructura, forma i material de l'àmbit ens aconsellen deixar de banda una possible interpretació com a cabana enfonsada. El paral·lelisme amb els possibles forns en fossa pròxims a Mailhac, un d'ells també amb el que semblarien dues fornals (Boisson 2002), sembla que no permet cap altra lectura. Per altra banda, les evidències que proporcionen les troballes de 2010 en relació amb l'estructura d'una casa de la mateixa època a Mas Gusó, desaconsellen identificar com a cabana unes restes tan pobres i precàries com la fossa allargada. En aquest moment de transició entre els segles VII-VI aC, després d'un llarg període d'ocupació constant i continuat, que pel cap baix s'ha de fer recular fins a mitjan o primera meitat del segon mil·lenni, a l'assentament existia un habitatge fet amb estructures sòlides i ben elaborades i no una simple cabana provisional o estacional, com la que resultaria si interpretéssim com a tals les restes veïnes i associades a la sitja 3036. No manquen d'interès, atès que documenten una activitat intensa a l'assentament, segurament amb una producció ceràmica pròpia —seguint les modes i tipologies locals de l'època—, associada a un o més habitatges permanents.

L'estructura de la casa

L'estructura, forma i distribució de la casa de la qual provenen els elements decoratius són els aspectes més desconeguts de la investigació. Tractant-se de les restes abocades en una gran fossa amortitzada a cavall entre els segles VII i VI aC i, a més, afectada en èpoques posteriors (sobretot cap a la transició entre els segles VI i V aC), desconeixem absolutament la forma, planta i organització de la casa. Han perdurat, doncs, només aquells elements que, d'alguna manera, caldria suposar secundaris, més durs que els materials peribles utilitzats com a base per sostenir l'estructura i la carcassa de l'edifici: la fusta. El que ens ha arribat és un conjunt notable de revestiments de fang endurit pel sol, els quals constituïen, moltes vegades, la pell que enbolcallava els murs. Però la cinquantena llarga de fragments decorats (i més d'un centenar sense decoració) són una ínfima part del conjunt. És ben comprensible. A part de tractar-se de les restes més perdurables, són les que, fruit de les circumstàncies, van anar a parar a la bassa situada al sud del conjunt principal gràcies a una casualitat. Senzillament, formaven part del munt de terra i escombraries utilitzades per farcir-la i no sabem ni podem intuir de quin lloc del jaciment provenen, tot i que no el suposem gaire allunyat de l'indret de la troballa. Entre aquesta i la fossa 3036, amb la depressió allargada que comentàvem a l'apartat anterior, hi ha uns 25 m de distància.

La planta de la casa és, per tant, desconeguda. Podríem especular i fer mil suposicions més o menys raonables i fins i tot defensables a partir de paral·lels poc clars i sempre llunyans. És obvi que no es tracta d'una simple cabana irregular i petita, com la que obtindríem si restituíssim com a tal la fossa situada a la part alta i central del jaciment, associada a la sitja 3036, i que sens dubte tenia una altra funció. L'arquitectura ben elaborada que podem reconstruir a partir de les restes i les empremtes deixades per la fusta i la llenya a molts dels fragments de fang ens parlen d'una altra mena d'edificació, i fins i tot semblen assenyalar que a Mas Gusó, en aquell període, es van aixecar una o més construccions ben estructurades, perdurables i ben diferents a una simple cabana provisional, poc sòlida i d'un ús limitat en el temps (fig. 5).

En contextos mediterranis dels segles VII i VI aC (i ja des del segle IX, clarament), disposem d'exemples allunyats d'aquest àmbit geogràfic, però no forçosament desconeguts o, millor dit, sense influència a la costa occidental de la Mediterrània. Els casos de la península itàlica poden ser-nos útils per a determinats aspectes i, malgrat la llunyania, les cases més arcaiques del món grec poden proporcionar-nos alguna pista per

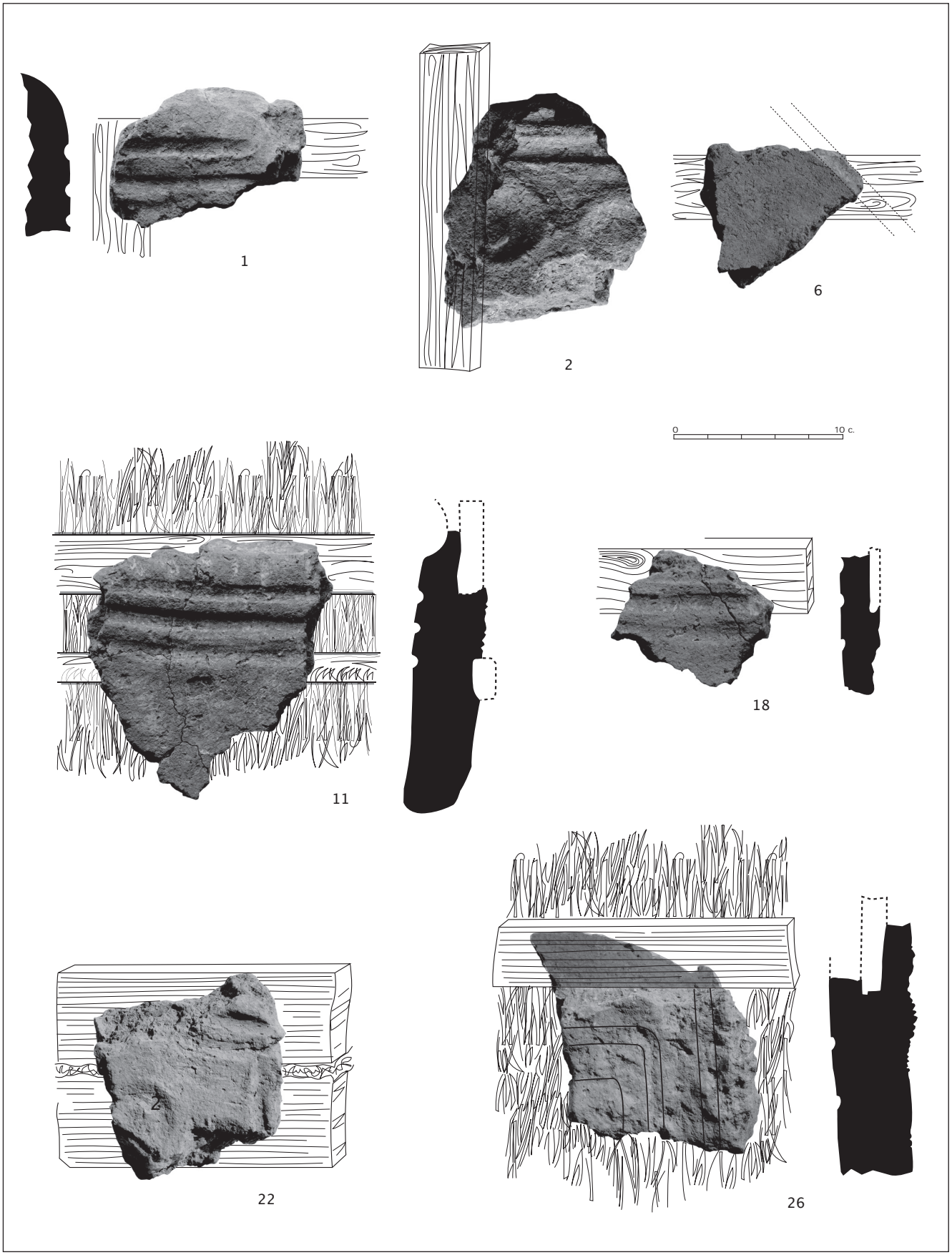

Figura 5. Composició amb alguns fragments de revestiment de fang, amb les marques deixades per fustes i brancatge a la seva part posterior.

conèixer l'estructura i la forma d'habitatges senzills. Els exemples d'Emporio de Quios, dels segles VIII-VII aC, amb cases rectangulars amb avantsala, es repetiran en el món ibèric de casa nostra i serà el model que adoptaran, per citar un cas pròxim, les cases de l'*oppidum* de Puig Castellet a Lloret de Mar, força més tardà. Les cases de planta rectangular acabada en absis, per altra banda, són conegudes en el món grec i es repeteixen en el món itàlic des d'almenys el segle IX aC.

En un ampli territori que, això no obstant, estava més comunicat del que sembla (els antecedents neolítics i les cultures materials dels diferents períodes de l'edat del bronze tenen lògics elements comuns a l'occident mediterrani), l'adopció arreu d'un model tan senzill no ens hauria de sorprendre. Tornarem sobre alguns d'aquests punts més endavant.

A mesura que ens anem acostant a aquest àmbit geogràfic trobem altres exemples que podrien servir de models més pròxims a l'edifici desaparegut de Mas Gusó, els quals adopten, en general, la planta allargada i normalment absidiada que sol ser comuna a gairebé tota la riba nord de la Mediterrània, sobretot en el món indígena en contacte amb el món colonial grec (Garcia i Tréziny 2010), sense excloure la planta rectangular, també documentada a la perifèria d'alguna colònia grega de la Mediterrània central i occidental als segles VII-VI aC (Giardino 2010: 357-358). Els exemples cada vegada més propers geogràficament i cronològicament (de fet, contemporanis als de Mas Gusó) els trobem a la zona de Mailhac (Aude), al jaciment de Traversant, on s'han identificat almenys cinc estructures de planta allargada i absidial a cada extrem (fig. 6, A), que recorden les cabanes itàliques arcaiques com les que reproduïm a la fig. 13 (Gailledrat *et al.* 2006/2007: 42; Garcia i Tréziny 2010: 376-377). En aquesta ocasió, també es daten a la primera edat del ferro, més que al bronze final IIIb i, per tant, són absolutament contemporànies a la de Mas Gusó. Un altre model datat entorn del 600 aC, que ha estat restituït en forma d'edifici rectangular biabsidial, amb l'interior distribuït en tres espais, es localitza a Ruscino (fig 6, C), i constitueix un dels exemples més complets de cases de la primera edat del ferro de la regió (Marichal *et al*. 2003: fig. 246), o les tres cases de la Monédière a Bessan (Hérault), de planta absidal i datades al darrer terç del segle VI aC (Nickels 1989: 81 i 87; Garcia i Tréziny 2010: 376-377) (fig. 6, B).

En darrer lloc, cal no oblidar els quatre fons de cabana de Sant Martí d'Empúries, pertanyents a la fase IIa (entre el 650 i el 625/600 aC), de mides diverses, però amb una estructura i planta comunes a totes elles, en la qual s'observa clarament l'acabament absidiat almenys en un dels seus extrems (Castanyer *et al*. 1999: 111-113 i fig. 149). Aquestes cabanes, d'unes mides mitjanes de 5 × 2,80 m, també tenien una estructura de pals, branques i encanyissat que estaria recobert per fang, probablement damunt una base de pedres irregulars (fig. 6, D). Tot plegat són, en definitiva, possibles paral·lels que podrien servir de model per conèixer l'estructura de l'habitatge de Mas Gusó.

En qualsevol cas —especulacions a banda—, de les restes i empremtes deixades per pals i fustes damunt els fragments de fang endurit en podem concloure que la de Mas Gusó no era una cabana irregular, com algunes cabanes de caràcter estacional, sinó que estava formada per parets rectilínies, regulars, gens improvisades i amb una sòlida estructura ben estudiada per durar. No podem saber si hauria tingut planta totalment rectangular o acabada en absis com les seves contemporànies del Rosselló, de l'Aude o d'Empúries; però podem estar segurs que no es tractava d'una construcció de planta més o menys circular, ovalada o el·líptica, atès que tots els fragments del revestiment són plans, rectes, i només en alguns que han de correspondre, o bé a l'acabament dels angles a la unió de dos paraments verticals, o bé al punt de contacte amb el sòl o el sostre, podem veure una lleugera corba.[2]

Composició. Obtenció i elaboració dels materials

Podríem considerar lògic i fins i tot caldria esperar que la casa s'hagués aixecat al damunt d'un sòcol de pedra. Però no hi ha cap prova que fos així, o més aviat sembla deduir-se el contrari, si acceptem que la corba d'almenys dos dels revestiments de fang assenyala el punt de contacte amb el sòl. Potser ni tan sols hauria estat necessari construir un sòcol, la funció del qual sempre és la d'aïllar la part més feble, feta amb tovots o amb branques i fang, de les humitats del terra, les quals poden malmetre el mur. Mas Gusó, amb un subsòl molt irregular, és una roca calcària i de dur conglomerat amb alts i baixos, que en alguns indrets té grans depressions farcides de manera natural amb llims i argiles molt dures, damunt el qual es pot construir sense necessitat de cap altra preparació prèvia ni el complement d'un sòcol a la base. Tenint en compte que el nucli de l'estructura de la casa estava format per pals circulars, era més fàcil clavar-los directament damunt el sòl geològic. Malauradament, aquest és un altre dels aspectes que ens són desconeguts i que no podrem resoldre mentre no es produeixi la improbable troballa del fons de cabana *in situ*. L'activitat, ocupació i construcció continuada fins al segle III de la nostra era al jaciment van malmetre qualsevol pervivència arcaica que es trobés pel damunt del nivell de circulació i del sòl geològic. Van perdurar, tan sols, els farcits de sitges i depressions que no feien nosa a la circulació i a les posteriors construccions.

L'estructura i la manera de construir la casa la podem conèixer, per tant, a partir de les marques sobre els revestiments de fang endurit deixades pels diferents elements que en formaven part (figs. 5, 7 i 8). La carcassa bàsica estava formada per pals circulars de mides força regulars (entorn dels 20 cm de diàmetre), clavats verticalment a espais determinats.

2. A la campanya de 2012 s'han localitzat els forats de pal pertanyents a una cabana de planta absidal, associada a tres sitges amortitzades a la segona meitat del s. VII aC, una de les quals contenia fragments de revestiment de fang del mateix tipus que analitzem en aquest article, però sense decorar.

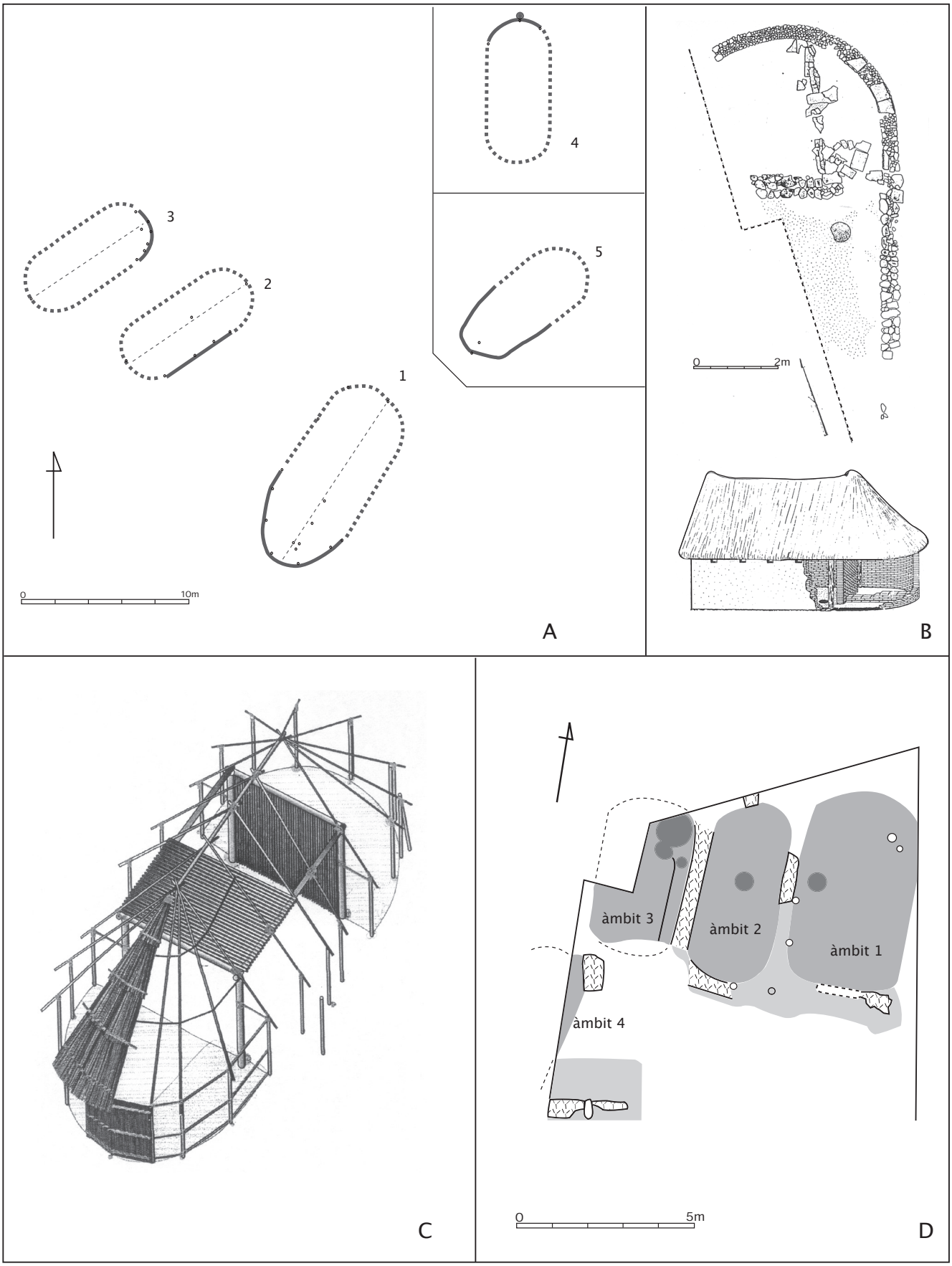

Figura 6. Exemples de cases de la primera edat del ferro de planta rectangular absidiada. A: Le Traversant (Gailledrat *et al.* 2006/2007); B: La Monédière (Nickels 1989); C: Ruscino (Marichal *et al*. 2003); C: Sant Martí d'Empúries (Aquilué *et al.* 1999).

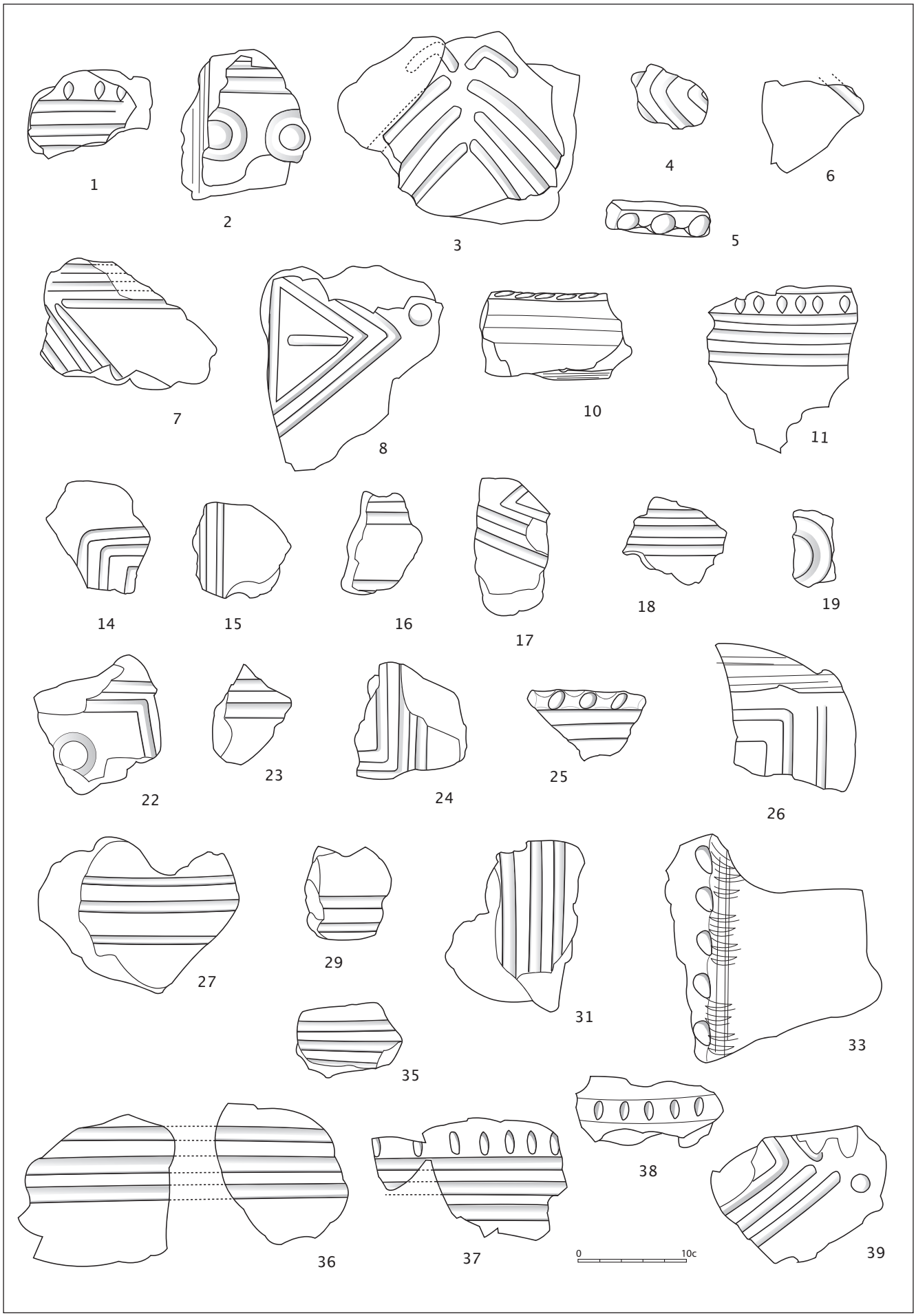

Figura 7. Fragments de revestiment de fang amb motius decoratius. La numeració dels fragments correspon a l'inventari general.

No podem conèixer la separació entre ells, però estaria en funció de la resistència i pes que haguessin de suportar i de la llargada dels altres elements de fusta secundaris. Entre aquests, detectem a vegades altres pals, també de secció circular, de diàmetre menor i sovint posats verticalment quasi al costat dels principals. Potser eren una mena de reforç o potser pals de subjecció de les làmines de fusta travesseres i del brancatge (fig. 9).

Els pals verticals s'unien entre ells amb làmines de fusta posades horitzontalment i lligades amb un cordill o una corda prima. En aquest sentit, diverses vegades veiem de manera força clara l'empremta deixada pel cordill damunt el revestiment d'argila. Les fustes, per la seva banda, tenien la forma de petit tauló (com una làmina), d'uns 5 cm d'amplada i creiem que de poc gruix, entorn els 2-3 cm. El relleu que la superfície fibrosa de la fusta va imprimir damunt el fang assenyala que s'obtingueren obrint longitudinalment amb un tascó bigues més grans. Mai s'observa la utilització de serres ni instruments semblants, totalment desconegudes a l'època. Aquestes llargues fulles de fusta, que a vegades es posaven horitzontalment una sobre l'altra, fins a tres, formant un pany de paret d'uns 15 cm d'alçada, es lligaven directament tant als pals verticals principals com als de menor diàmetre. Distribuïdes a espais regulars de baix a dalt del mur, servien per lligar el brancatge que atapeïa i tapava el parament. Aquestes branques també es lligaven en feixos tant a les fustes horitzontals com, quan arribava al punt corresponent, als pals verticals. Les restes de cordills fets amb fibres vegetals, retorçades però no trenades, com correspon a qualsevol corda, són visibles en diversos casos (fig. 8: 9, 32 i 33, fig. 9: 1).

A partir de les marques deixades als revestiments, sobretot en aquells casos en els quals es veu sobre un mateix fragment l'empremta de pal, fusta travessera lligada i brancatge, deduïm que per sostenir verticalment els feixos formant un mur d'amplada regular calia una segona fusta posada horitzontalment a l'altre costat, que immediatament aniria revestida d'argila (fig. 9: 3). Les evidències d'aquest sistema sembla que es poden reconèixer en alguns fragments de fang que porten la marca de la fusta plana, del cordill i la del feix de branques, però no la de pals verticals. Aquesta seria l'estructura bàsica i general. En qualsevol cas, observem petites variants, que potser corresponen a solucions puntuals per a determinades parts.

No podem saber amb tota la seguretat que voldríem quina era la fusta emprada en aquesta estructura. Les empremtes dels pals circulars tenen una superfície molt llisa, amb vetes allargades que semblen pertànyer a pins o més aviat a arbres de ribera. Les fustes travesseres mostren millor la superfície fibrosa, amb nervis verticals molt allargats i sense que sigui possible apreciar-hi nusos. Tant el pi com l'alzina (i el roure), donen una superfície semblant quan s'esqueixen verticalment, però el pi s'esberla pitjor i fa estelles més anguloses i menys regulars que els altres, o fins i tot que alguns arbres de ribera de fusta més tova, més homogènia i més fàcil de tallar per obtenir taulons i fulles de superfícies regulars. Potser els experts podran, algun dia, aclarir aquesta qüestió.

Pel que fa al brancatge que es va utilitzar per omplir els espais intermedis, les empremtes mostren feixos amb tiges molt irregulars i barrejades (fig. 8: 8b i 26). No es tracta de joncs ni de vímets o canyes. Més aviat recorda les branques de saules o de qualsevol arbust de brancatge espès, fins i tot del bruc. En qualsevol cas, no podem oblidar el context del jaciment, format per un petit turó envoltat de terres baixes, aiguamolls, recs i rieres, amb abundant vegetació de ribera, però també proper a les serralades de l'est i l'oest: el Montgrí a la banda de mar i la serralada del Puig Segalar a ponent, amb una vegetació mediterrània típica, en la qual predominen el pi, l'alzina, el roure i tota mena de plantes arbustives. Les matèries primeres emprades pels constructors havien de provenir, per força, de l'entorn més immediat.

Una vegada obtinguda l'estructura, amb els tres elements i forma bàsica (pals principals, travessers i brancatge), els paraments verticals es van acabar amb un revestiment de fang sovint col·locat en dues capes. Era argila obtinguda i pastada al mateix jaciment, procedent dels dipòsits de llims i argiles que apareixen a qualsevol indret, alternant o farcint de manera natural les depressions del subsòl de roca calcària o, no gaire més enllà, en els vessants del petit turó. Els diferents fragments es poden aplegar en dos grups: un amb l'argila de color groguenc i l'altre de color més aviat taronja, probablement deguts a l'indret específic del qual provenen. És, de fet, la mateixa argila que també es va utilitzar per elaborar la major part dels atuells de ceràmica a mà, reduïda, en el mateix període i en èpoques posteriors. No hi veiem, a primer cop d'ull, cap mena de desgreixant, com es veu habitualment en els tovots. Però ara es tracta d'un revestiment d'un mur fet amb materials peribles i no de rajols sense coure. Ara bé, és una argila molt porosa, encara que dura, i potser aquest fet assenyala que s'havia barrejat amb picadís de palla o herbes molt esmicolades, les quals, a diferència del que veiem habitualment en els tovots, amb tiges més llargues, no han deixat rastre.

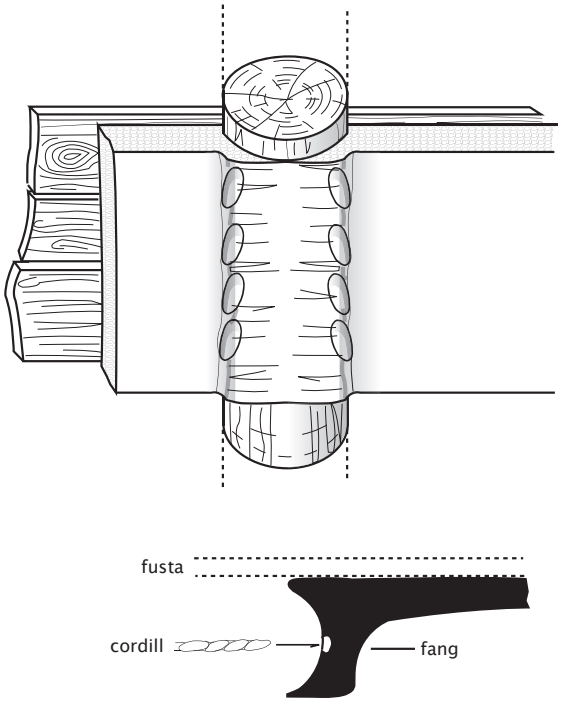
La primera capa de fang posada al damunt de l'estructura de fusta i brancatge servia per regularitzar la superfície del mur. El seu gruix és força irregular, en funció de l'amplada del nucli de la paret. Varia entre 4 i 8 cm, però no podríem donar una mida regular i estàndard, perquè no existeix. És sobre les restes d'aquesta primera capa on veiem les empremtes de pals, fustes i branques, o les d'alguns cordills que lligaven feixos amb els pals (fig 8: 22 i 32). La segona capa és la que hem de considerar d'acabat. No serveix tant per regularitzar ni consolidar la paret, que en aquest estadi de construcció ja era prou sòlida, sinó com una mena d'aïllant i acabat final i, sobretot, per suportar una decoració impresa feta amb els dits o potser amb un punxó de punta roma d'entorn els 15 mm de gruix.

Decoració

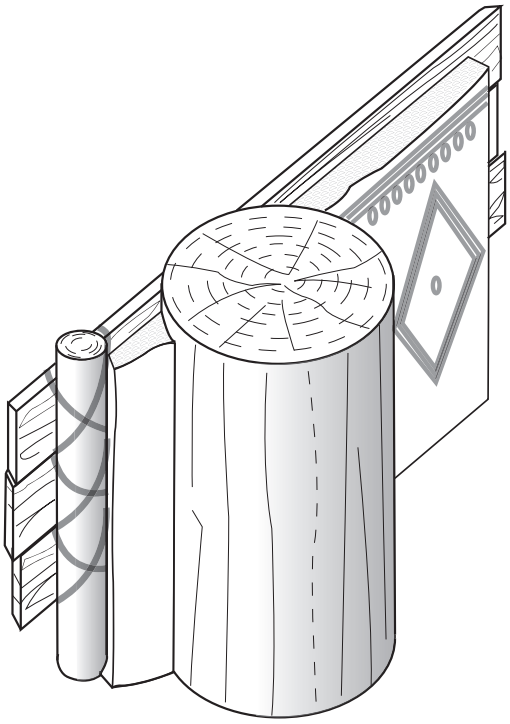
La decoració, que no sabem si abastava tots els panys de paret o només es limitava a uns d'específics, és de caràcter geomètric i es pot reconstruir força

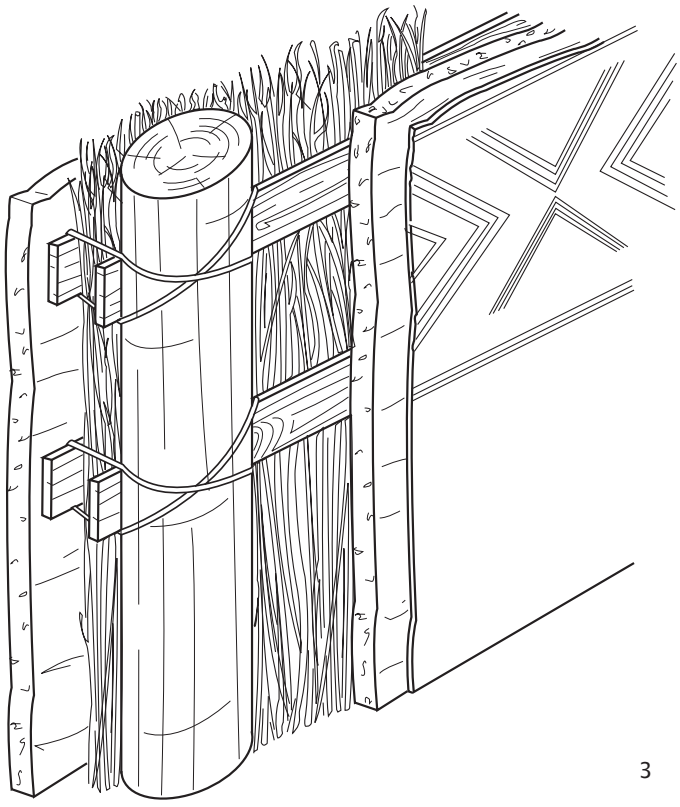
Figura 8. Fragments de revestiment decorats, en alguns dels quals es poden observar les marques de fustes, branques i cordills per subjectar-les als pals principals de l'estructura.

Frag. 33 1

Frag. 28 2

3

Figura 9. Restitució del parament i estructura dels murs a partir de les empremtes conservades en diversos fragments de revestiment.

bé, tot i que amb els fragments recuperats podríem proposar diverses alternatives o combinacions no gaire diferents a les de les figures 10 i 11. En general, es compon de línies rectes que haurien format rectangles o quadrats fent la funció de grans marcs a l'interior dels quals hi hauria altres motius diferents; en aquest cas, triangles, punts circulars, segurament rombes i petits cercles. En alguns indrets també podem veure-hi ditades impreses damunt fragments formant angles o cantonades, els quals també mostren a vegades una o dues línies impreses horitzontalment. Creiem que es tracta (i a la major part dels casos ho avala l'empremta de pals o fustes al darrere) de revestiments de bigues de secció circular o quadrada, però que en tot cas acaben adoptant la forma quadrada una vegada aplicat el revestiment (fig. 9: 1). En aquest cas, són bàsicament motius decoratius posats verticalment.

Inicialment havíem suposat que en alguns altres casos potser corresponien a bancs de l'interior (per exemple, la franja superior de la fig. 10), fets amb una estructura de fusta revestida de fang endurit. Però donar per bona aquesta suposició és el mateix que assumir l'existència d'aquestes estructures fetes d'una manera no gaire pràctica. Una banqueta pot ser massissa o només de fusta, però difícilment tindria forma de caixa revestida de fang cru, encara que en alguna ocasió s'ha pogut restituir així un banc d'època ibèrica (Sanmarti *et al.* 2000: 149). Per altra banda, no sembla que es pugui dubtar que el revestiment decorat d'aquesta manera, la major part de les vegades s'ha de posar verticalment, com assenyala la forma del pal que folrava. I, en darrera instància, suposar que en aquest cas podria correspondre a una banqueta seria limitar la decoració a l'interior de la casa, la qual cosa no tenim del tot clara, com veurem més endavant.

No obstant això, a la fig. 10 hem reconstruït la part superior del requadre decorat amb els fragments amb ditades impreses, que tenen perfil en angle corresponent a cantonades (il·lògiques i no justificables a la part superior d'un mur, llevat que es tracti d'una banqueta o un prestatge), i que, per l'empremta del seu darrere, algunes folraven una planxa de fusta. Hem deduït, a partir del conjunt de fragments, que habitualment les làmines de fusta es col·locaven horitzontalment. Però res exclou que algunes vegades es tracti d'una biga vertical de secció quadrada. No ho podem saber i, per tant, aquella part de la restitució de la fig. 10 és tan sols hipotètica. Per altra banda, els dos elements decoratius de la figura 10 no han de pertànyer per força al mateix quadre (es poden combinar perfectament amb qualsevol de la fig. 11).

Ampliant aquesta qüestió —i encara que ens avancem a l'anàlisi més detallada dels fragments decorats—, les restitucions de decoració que dibuixem a les tres figures que acabem de citar són només propostes possibles, fetes a partir dels fragments, tal com ja havíem advertit a l'inici. Així com els motius a l'interior de cada requadre són els més probables —ja que hi ha prou elements per veure com coincideixen i les marques de fustes o brancatge al seu darrere assenyalen de manera força clara la seva correcta orientació—, la seva col·locació dins un marc o l'altre és absolutament aleatòria. No podem saber si el fris amb cercles de la fig. 11.2 s'ha de combinar amb els triangles de la mateixa làmina, amb el rombe de la fig. 11.1, o amb el conjunt de la fig. 10; de la mateixa manera que tampoc podem saber l'amplada i les mides de cada marc. Amb els buits que hi ha, podien ser considerablement més amples i alts, independentment de la mida dels motius decoratius del seu interior. També seria perfectament possible que es tractés d'un gran marc dins el qual anirien col·locats els triangles, rombes i altres figures, una al costat de l'altra i sense separacions verticals (fig. 11.3). Són qüestions que a partir dels fragments localitzats no podem resoldre.

Per tant, doncs, molts fragments de revestiment —la major part— tenen uns motius senzills, formats per les línies horitzontals i verticals, dobles o triples, que constituirien els grans panells emmarcant els altres motius triangulars o romboïdals. La composició i distribució d'aquests és la que planteja més dificultats de restitució —ja ho hem vist—, encara que a vegades la solució és ben simple i es pot refer el motiu interior amb força precisió. A partir de tan sols quatre fragments restituïm un dels quadres que considerem situats a l'interior d'un d'aquells grans marcs (fig. 10). És, sens dubte, el cas més clar i segurament el més elaborat. Es tracta de dos triangles amb els vèrtexs posats a la part central, coincidint amb les arestes d'un rombe amb els angles oberts, amb les cares formades per línies que no queden unides pels seus extrems i acabat, a dalt i a baix, en dues VV. Cadascun dels triangles es compon de línies dobles, de manera que en realitat estan formats per dos triangles en gradació col·locats un dins l'altre, amb un punt circular al vèrtex extern. A l'interior, una petita línia horitzontal situada a l'aresta del triangle intern, el convertiria en el símbol femení que veiem en tantíssimes representacions de l'antiguitat, si el poséssim vertical, amb el vèrtex cap avall. Però les marques de fusta al seu darrere (i la simetria amb el triangle oposat, que quedaria de cap per amunt) no aconsellen girar el conjunt format pel rombe i els dos triangles.

En altres casos, a partir de pocs fragments podem proposar altres motius decoratius, encara que amb tota la prudència i sense tenir la seguretat absoluta d'haver interpretat bé les restes. A la fig. 11.1 restituïm una figura romboïdal al centre d'un marc que dibuixem de forma quadrada. Cal insistir-hi una vegada més: les mides del marc són absolutament orientatives, ja que es pot allargar a dreta i esquerra i de dalt cap avall. Els set fragments que el formen (tres angles i quatre trams rectes) no s'uneixen entre ells i poden correspondre a una figura més gran. Només una cosa considerem segura: l'orientació (vertical o horitzontal) de cada fragment de revestiment decorat, que deduïm a partir de les empremtes de fustes o branques de la seva part posterior.

Pel que fa al rombe intern, sabem que es tracta d'aquesta figura pel mateix motiu. És a dir, per l'orientació ben clara de les marques al darrere dels fragments 4, 6 i 40. L'únic dubte que podríem tenir és si corresponen al costat esquerre, com hem restituït, o al costat dret, si els giréssim 180º. No és possible, creiem, cap altra orientació.

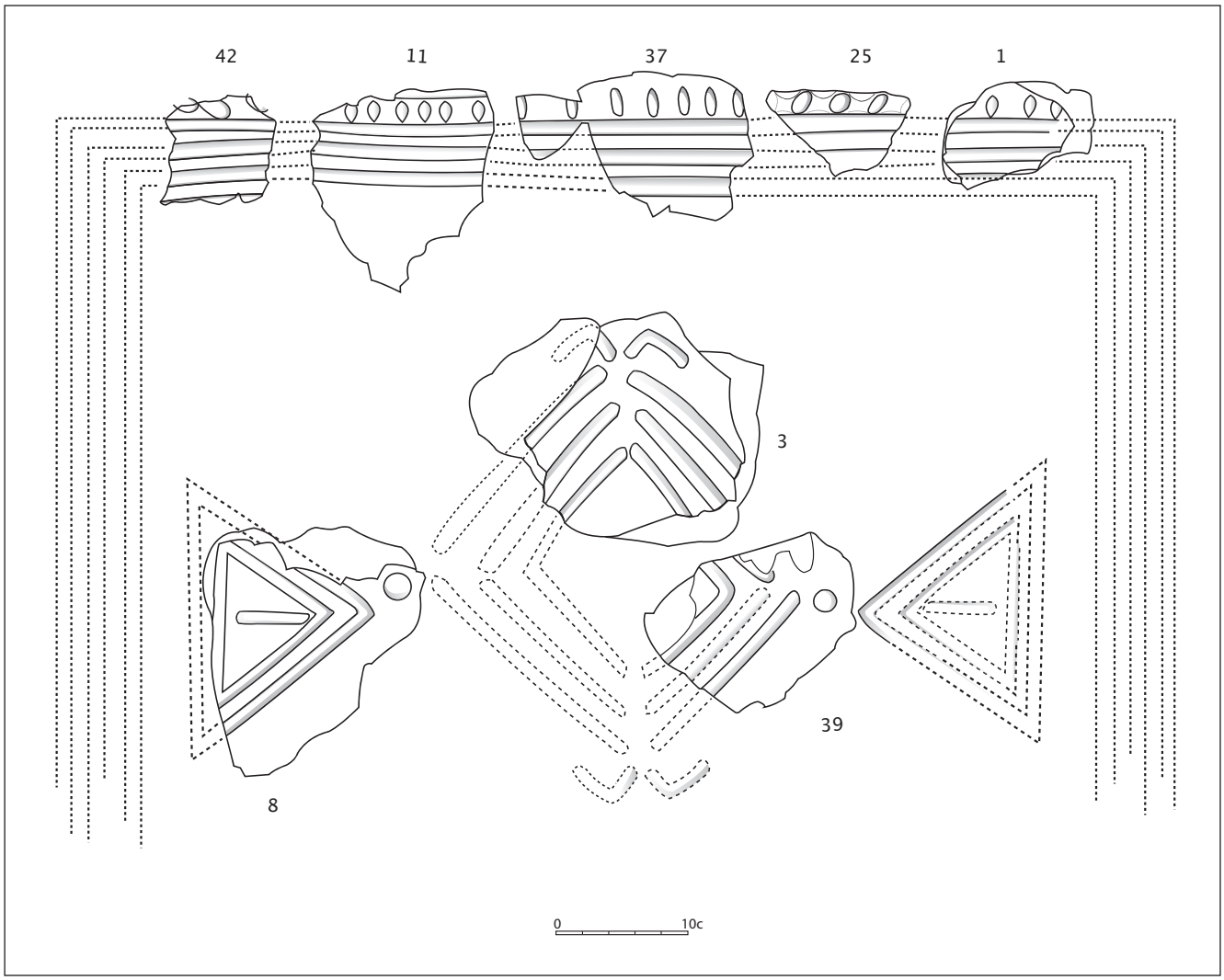

Figura 10. Proposta de restitució d'un pany de mur decorat, a partir de vuit fragments.

En darrer lloc, sembla que podem interpretar un altre petit grup de fragments com les restes de dos triangles (fig. 11.2). Els fragments 7 i 17 no poden correspondre a un sol i, en aquest cas, hem optat per dibuixar-los amb els vèrtexs enfrontats. També hauria estat raonable restituir la figura amb els triangles units per la base i formant una mena de rombe; però no ho hauria sigut posar-los horitzontalment, ja que l'orientació ens la donen les febles marques de la part posterior. També és aleatori col·locar un marc amb els cercles dels fragments 2 i 22 a dalt o el cercle més gran (núm. 19) a cada costat de la figura que formen els triangles, que ens recorda una mena de rellotge de sorra. Potser ni uns ni altres pertanyen a aquesta part de la decoració. Ja hem assenyalat abans les dificultats que sorgeixen a l'hora de formular propostes de restitució a partir d'un nombre tan baix de fragments. En qualsevol cas, hi ha prou arguments —però ens agradaria tenir-ne més— per defensar la solució que proposem, la qual cosa no vol dir que hàgim de rebutjar del tot qualsevol altra alternativa.

A què correspon aquesta decoració? Com és que es decora una casa amb motius impresos? N'hi ha altres exemples? Què ens aporta de cara al coneixement de les construccions del període de transició bronze-ferro o de la primera edat del ferro? Són qüestions que sorgien espontàniament a mesura que l'excavació de l'àmbit anava lliurant més i més fragments de revestiment de fang, la tercera part dels quals amb una ben visible decoració, i que fan créixer la incertesa davant uns materials mal coneguts, inèdits en aquest territori, que plantegen més interrogants que respostes podem donar. Perquè, en definitiva, què en sabem de l'arquitectura domèstica dels segles VII-VI aC a casa nostra? Ben poca cosa.

Als nivells més profunds de l'Illa d'en Reixac, més o menys contemporanis als de Mas Gusó, s'han identificat les restes del que podrien ser cinc cabanes enfonsades (Martín 1998). Però la seva forma és molt irregular, senzilla i, sobretot, de mides extremadament reduïdes. La mitjana sembla situar-se en els 2,5 × 1,5 m de llargada i amplada, i fa més aviat la sensació que són cabanes de caràcter estacional, com refugis improvisats al damunt del sòl irregular de roca, sense vocació de perdurabilitat. Cal assenyalar, però, que l'excavació es va fer en un espai molt reduït, per la qual cosa no es coneix l'abast de tota l'ocupació ni

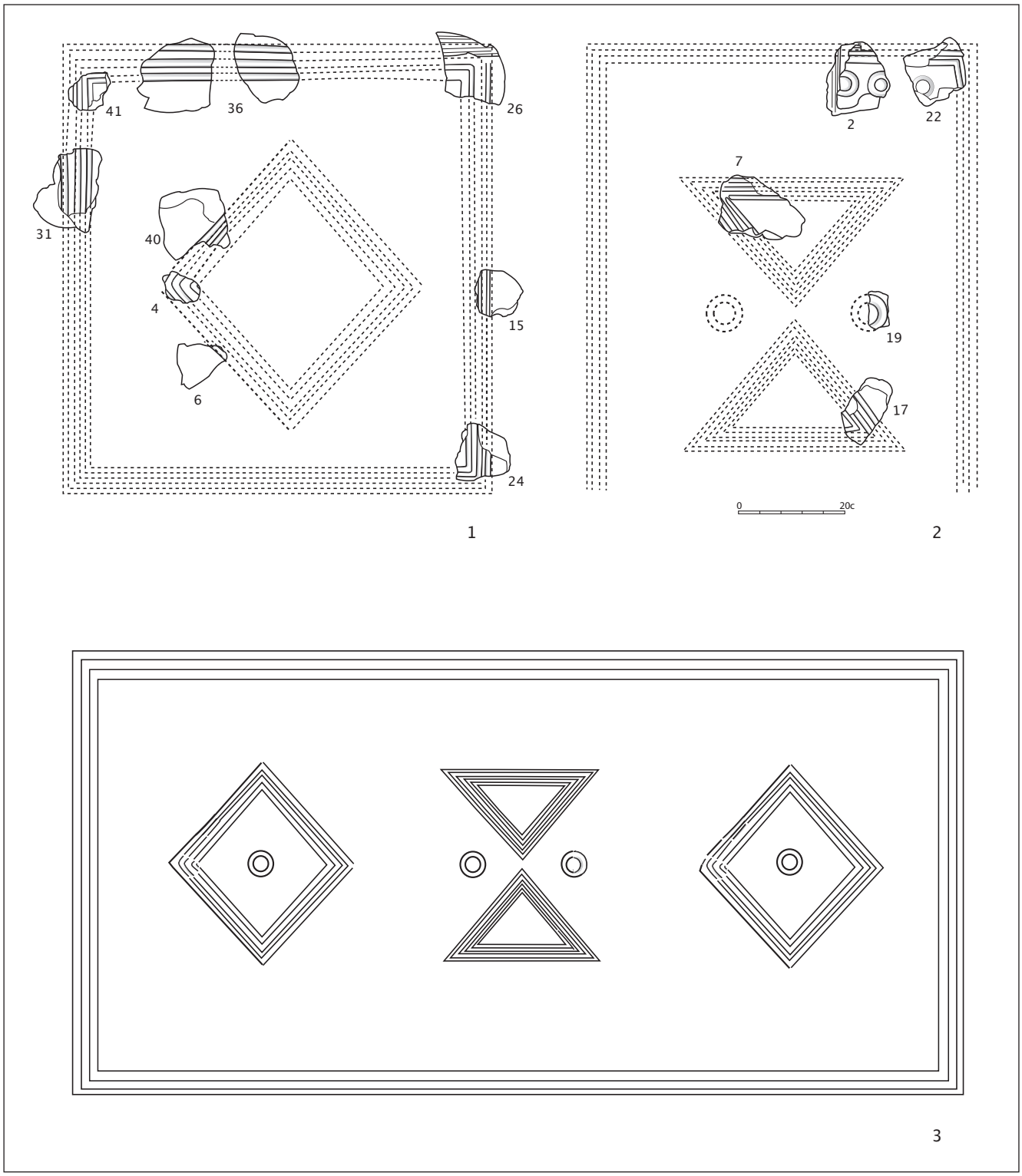

Figura 11. A dalt (1 i 2), hipòtesi de restitució de dos panys de mur en base a dos marcs delimitats. 3: Alternativa combinant els elements dels dos quadres superiors.

si hi ha estructures diferents i més elaborades. Un altre cas seria, per exemple, el fons de cabana de Camallera, associat a sepultures d'incineració (Pons 1984: 106-108; Francès i Pons 1998: fig. 3, 6), petita i possiblement de caràcter estacional. Hi podem afegir uns retalls als nivells més profunds de Sant Martí d'Empúries (fase IIb1), que més aviat cal considerar com a fosses de deixalles domèstiques i no cabanes enfonsades, però sobretot els quatre fons de cabanes de la fase IIa, ja citats, que són l'exemple més clar d'arquitectura domèstica al territori immediat (Castanyer *et al*. 1999: 111-113 i 147). En darrer lloc, tampoc podem oblidar les cabanes de la Fonollera, sensiblement més antigues (Pons 1977; Francès i Pons 1998: fig. 3, 1), en general molt senzilles, que probablement no corresponen a una casa feta i pensada per perdurar, però que poden ajudar-nos a conèixer el tipus d'habitatge del període immediatament anterior.

No deixa de ser un fenomen estrany trobar sempre cases tan petites i tan modestes en l'àmbit indígena

costaner precolonial, llevat del cas de Sant Martí d'Empúries. Els coneixements tècnics i constructius de la població de l'època, amb una llarguíssima tradició que comença al neolític, fan pensar, més aviat, que aquesta hauria de ser l'excepció i no la norma. Seria tenir-les en ben baixa consideració el suposar que aquelles comunitats eren incapaces d'aixecar construccions una mica més elaborades, com feien els seus contemporanis d'un extrem a l'altre del Mediterrani. Això no obstant, la major part dels pocs i mal conservats exemples del nord-est català són d'aquest tipus tan senzill i, llevat del cas emporità, cases més o menys grans, ben estructurades, aixecades per durar i acollir una o més unitats familiars durant un període llarg de temps, fetes amb cara i ulls, que constitueixen exemples d'autèntica arquitectura (i, a més, amb els murs decorats), no recordem haver-ne vist cap per al període de transició o inici de la primera edat del ferro en aquest territori. Cap a Ponent, es coneixen els exemples de diversos assentaments del Baix Aragó, dels quals provenen revestiments de mur amb empremtes d'elements vegetals i, alguna vegada, de decoracions geomètriques semblants a les de Mas Gusó (Belarte 1999-2000: fig. 15 i 16), segurament contemporànies, o, diferent (sembla una cantonada de pilar), un element de la serra del Calvari (el Segrià), que respondria a la mateixa tradició (Vàzquez *et al.* 2006-2007: fig. 42).

Tan estrany és decorar els murs d'una casa? De fet, gens ni mica. Fa la impressió que és un element consubstancial a qualsevol edifici, sigui públic o privat, religiós o administratiu, des del mateix moment en què apareixen les primeres construccions sòlides. No val la pena fer una llista d'exemples. Els manuals d'arqueologia, començant pels que es refereixen a les ciutats mesopotàmiques, n'estan plens. Però podem centrar-nos en un àmbit cultural i geogràfic —i cronològic— més proper, més conegut, fins i tot aquell que podia influir en les poblacions establertes a la riba del Mediterrani d'un extrem a l'altre, amb uns contactes evidenciats per maneres de fer comunes, no tan diferents a orient, al centre o a occident, com a mínim des del començament del primer mil·lenni abans de la nostra era. Per exemple, la maqueta d'una casa arcaica de Perahora, a la península hellena, datada cap al segle IX aC, de planta rectangular, acabada amb absis i completada amb dues columnes que sostenen un porxo davant l'entrada (també ha estat considerada com un temple; però un temple és, en definitiva, la casa de la divinitat), mostra una decoració geomètrica senzilla que dóna la volta al mur extern (fig. 12: 1).

Geogràficament més pròximes (i també cronològicament), les urnes cabana del món itàlic, des de les cultures villanovianes i posteriorment en el món funerari etrusc, representen cases amb els murs clarament decorats. Tampoc caldria recordar que l'urna que conté les cendres del difunt és, de fet, la casa del mort i que, com a tal, reprodueix en els seus detalls l'habitatge del viu. L'urna-casa de Vulci, datada al segle IX aC, amb una estructura característica de les cases de planta oval, porta una acurada decoració als murs externs (fig. 12: 2), feta amb grans rectangles dins els quals s'hi poden veure motius geomètrics, fins i tot a la fulla que constitueix la porta. La decoració s'estén cap a la teulada. També de Vulci, una urna de bronze del segle VII aC, que amb tota probabilitat constitueix l'exemplar mes reeixit de l'artesania funerària etrusca, mostra a la paret externa i a la teulada una complexa decoració geomètrica feta amb punts en relleu (fig. 12: 4). De la necròpolis de Falerii Veteres prové una altra urna-casa (fig. 12: 3), aquesta vegada de planta rectangular, però amb les característiques habituals de les cases etrusques: teulada amb els pals creuats a la seva aresta i murs exteriors decorats amb grans rectangles.

Podríem afegir-hi, encara, altres urnes-cabana lacials, normalment de ceràmica, que adopten els mateixos models i que evidencien l'existència d'una senzilla decoració als seus murs externs. De fet, les restitucions i reconstruccions dels *tuguria* arcaics del Palatí que s'exposen als museus romans solen incorporar una decoració geomètrica més o menys senzilla que ocupa part dels murs externs (fig. 13), o les restitucions hipotètiques d'algun hàbitat indígena precolonial del sud de la península itàlica (Giardino 2010: fig. 243).

Quant al costum de decorar superfícies d'argila o fang cru en el món occidental, disposem d'exemples una mica més recents, força posteriors al de Mas Gusó, i amb un caràcter absolutament diferent, tot i que amb trets comuns: les llars de foc. A Castelnau-le-lez (Hérault), el sòl d'una llar de foc no gaire més moderna que les restes de Mas Gusó, té una decoració feta amb molts cercles de totes mides, emmarcats per un rectangle dibuixat amb una línia doble, com els marcs que delimiten la decoració del jaciment empordanès (Roux 2005). Aquest autor recull, en el treball citat, paral·lels de cronologies més modernes, sempre del món ibèric, que mostren unes característiques comunes, encara que sempre es refereixin a la decoració de sòls de llars i per a un període que s'allarga fins al segle II aC. Res a veure, doncs, amb la decoració parietal de Mas Gusó, però es constata la perduració de la tècnica i motius concrets emprats (cercles, triangles, dobles línies impreses), aplicats en un altre context, els quals sens dubte tenen un origen i responen a una tradició força estesa i molt reculada.

Per tant, decorar una casa en el món mediterrani entre els segles IX al VII aC (i probablement abans, i amb tota seguretat després), no és un fet inèdit. En tot cas, la novetat serà trobar-ne els elements de forma tan clara i contundent en un establiment rural del nord-est gironí que, no ho oblidéssim, va estar ocupat des del neolític final, durant el bronze inicial i, amb tota probabilitat, fins a la transició bronze-ferro i més enllà, per enllaçar amb tot el període ibèric i romà, fins a desaparèixer el segle III de l'era actual.

L'observació dels exemples forans, però pràcticament contemporanis, que hem comentat fa un moment, així com altres elements que tindrem ocasió d'exposar, ens aboquen a una altra qüestió ineludible: decoració interna o de l'exterior de la casa? Encara que la primera reacció sense pensar-ho gaire, seria situar els motius decoratius dins l'habitatge, la resposta no és tan senzilla i clara. Per què es decora una casa? Per gaudir-ne a dins, amb poca llum, com qui contempla un quadre que fa la vida més plaent? Potser sí, però

Figura 12. Models reduïts d'edificis del món grec i itàlic: casa-temple de Perahora i urnes-cabana etrusques, amb els murs exteriors decorats.

Figura 13. Urnes-cabana itàliques i restitució d'un *tugurium* del Palatí (Museo della Civiltà Romana).

no és una resposta convincent. No serà que qui ha de veure realment la riquesa i puixança dels seus habitants és aquell que contempla l'habitatge des de fora? Serà com a signe de prestigi que es decora una casa? Si la intenció dels seus habitants era aquesta, aleshores la resposta és clara: la decoració correspon als murs externs, sense excloure que alguns elements interns (un banc corregut o un prestatge?) també tinguessin parts decorades amb la mateixa tècnica.

Hi ha prou arguments per defensar aquesta opció (també n'hi ha algun per defensar la contrària), i són arguments que considerem de pes. En primer lloc, els paral·lels en el món mediterrani contemporani a Mas Gusó. Poc importa que es tracti de cases de la Grècia arcaica, urnes cabana villanovianes, etrusques o lacials. Els models i les evidències que ens han arribat solen mostrar una decoració externa: aquella que veu el visitant, la que pot arribar a mostrar la riquesa i la categoria del propietari, encara que aquest no sigui altra cosa que un simple pagès o un pastor (de fet, això és el que eren els habitants de les cabanes arcaiques del Palatí). Això no obstant, l'ofici no significa una categoria social més baixa, especialment en un món on la base de l'economia era agrícola i ramadera; de la mateixa manera que la pobresa de les restes materials dels nostres jaciments del bronze final o de la primera edat de ferro (tant arquitectòniques com dels estris quotidians), no ha de reflectir o significar una pobresa cultural i tècnica que a vegades semblaria deduir-se del mal estat en què ens han arribat les restes i que només es pot atribuir a les circumstàncies particulars de cada jaciment.

Pel que fa a l'estructura de la casa, i reprenent una vegada més l'exemple de les urnes cabana itàliques, podem observar un altre element que és comú tant a aquells exemplars com a les restes de Mas Gusó. Havíem comentat que, en el cas de decoracions de ditades fetes en peces angulars, corresponien sobretot al folre de pals verticals. El fragment núm. 33, el més ben conservat, ens permet reconstruir la forma del mur (fig. 9: 1), amb el pal com a suport principal,

les fustes al darrere (més enllà hi hauria una capa de branques premsades i més fustes lligades a pals verticals de menor diàmetre), i tot plegat recobert amb la capa de fang que dóna al pal l'aspecte d'un pilar de secció quasi quadrada i amb els angles decorats amb ditades. Aquest pal, acabat d'aquesta manera, sobresurt del pla del mur. Exactament com ho fan de manera ben evident alguns dels pals mestres dels modes reduïts de cabanes romanes (fig. 13). No és, doncs, un element estructural forçosament intern pel fet d'estar decorat, ni molt menys estrany a la façana exterior de l'edifici.

A favor de considerar la decoració com a pertanyent als murs interiors de la casa hi ha, en primer lloc, la possible existència d'un prestatge o un banc decorat amb ditades a la unió dels dos plans, amb tots els dubtes que hem exposat (i seria un element molt concret). Però, en definitiva, l'existència d'una decoració interna i no a l'exterior només seria defensable amb un sol argument, però d'un pes considerable: el deteriorament que hauria sofert la capa de fang exposada a la intempèrie. Ara bé, podia evitar-se? De ben segur que sí; amb un ràfec ample a la coberta, que volés més enllà de la vertical del mur i un manteniment constant i adequat. En realitat, és la condició que cal respectar si es vol garantir la resistència i bona conservació de qualsevol casa edificada amb fang, ja sigui tovot o tàpia, antiga o moderna. En tot cas, un senzill experiment ens ha permès constatar la resistència d'aquest revestiment. Tres fragments deixats expressament a la intempèrie en el mateix jaciment, durant un any (maig de 2010 a abril de 2011) van adquirir la consistència d'un rajol, en assecar-se i haver perdut la humitat que tenien quan es van treure del subsòl. Per tant, la seva resistència a l'erosió externa sembla quedar provada. Quin era el seu comportament quan la casa de Mas Gusó estava dempeus? És poc probable que mai ho sapiguem amb la precisió que voldríem; com tampoc no podrem saber si aquesta decoració es completava amb elements de policromia. No n'hi veiem restes, llevat d'un petit fragment amb una crosta blanquinosa difícil d'interpretar.

Josep Casas
Laboratori d'Arqueologia i Prehistòria
(Institut de Recerca Històrica. Universitat de Girona)
Facultat de Lletres
Plaça Ferrater i Mora, 1
17071 Girona
josep.casas@udg.edu

Victòria Soler
C/ l'Escala, 9
17137 Viladama

Bibliografia

Aquilué, X. (dir.) *et al.* (1999). *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1994-1996). De l'assentament precolonial a l'Empúries actual*. Monografies Emporitanes 9. Girona.

Aquilué, X., Castanyer, P., Santos, M., Tremoleda, J. (2000). Les ceràmiques gregues arcaiques de la Palaià Polis d'Empòrion. *Ceràmiques jònies d'època arcaica: centres de producció i comercialització al Mediterrani Occidental.* Monografies Emporitanes 11. Girona: 285-346.

Belarte, C. (1999-2000). Sobre el uso del barro en la protohistoria del Bajo Aragón: estudio de materiales conservados en el Museu d'Arqueologia de Catalunya-Barcelona. *Kalathos,* 18-19 (Terol): 65-93.

Belarte, C. (2010). Techniques de construction et architecture protohistorique indigène dans le nord-est de la péninsule Ibérique. *Grecs et indigènes de la Catalogne à la mer Noire*. París: 319-327.

Boisson, H. (2002). Deux structures liées à la production de céramique non tournée du premier âge du Fer à Mailhac (Aude), *Documents d'Archéologie Méridionale,* 25 (Lattes): 7-31.

Casas, J., Nolla, J. M. i Soler, V. (2010). Les sitges ibèriques del Camp de l'Ylla (Viladamat, Alt Empordà). *Cypsela,* 18 (Girona): 223-242.

Casas, J., Soler, V. (2000). Materials arcaics del jaciment de Mas Gusó (Bellcaire d'Empordà). *Ceràmiques jònies*

d'època arcaica: centres de producció i comercialització al Mediterrani Occidental. Monografies Emporitanes 11. Girona: 347-360.

Casas, J., Soler, V. (2004). *Intervenciones arqueológicas en Mas Gusó (Gerona). Del asentamiento precolonial a la villa romana*. BAR Internacional Series 1215. Oxford.

Castanyer, P., Esteba, Q., Pons, E., Santos, M., Tremoleda, J. (1999). La primera etapa de l'hàbitat de l'edat del ferro: fase IIa; La segona etapa de l'hàbitat de l'edat del ferro: fase IIb. A: X. Aquilué (dir.). *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1994-1996). De l'assentament precolonial a l'Empúries actual*. Monografies Emporitanes 9. Girona: 105-138, 139-215.

Chazelles, C. A. (1997). *Les maisons en terre de la Gaule méridionale*. Monographies *Instrumentum* 2, Montagnac.

Chazelles, C. A. (2010). Quelques pistes de recherche sur la construction en terre crue et l'emploi des terres cuites architecturales pendant l'Âge du fer dans le bassin occidental de la Méditerranée. *Grecs et indigènes de la Catalogne à la mer Noire*. París: 309-318.

Esteba, Q., Pons, E. (1999). El primer hàbitat a Sant Martí: Fase I. A: X. Aquilué (dir.). *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1994-1996). De l'assentament precolonial a l'Empúries actual*. Monografies Emporitanes 9. Girona: 89-95.

Francès, J., Pons, E. (1998). L'hàbitat del bronze final i de la primera edat del ferro a la Catalunya litoral i prelitoral. *Cypsela,* 12 (Girona): 31-46.

Gailledrat, E., Boisson, H., Poupet, P. (2006/2007). Le Traversant à Mailhac (Aude): un habitat de plaine du Bronze final IIIb et du premier âge du Fer. *Documents d'Archéologie Méridionale*, 29-30 (Lattes): 19-74.

Garcia, D., Tréziny, H. (2010). Maisons à absides dans le monde grec et en Gaule méditerranéenne. *Grecs et indigènes de la Catalogne à la mer Noire*. París: 371-378.

Giardino, L. (2010). Forme habitative indigene alla periferia delle colonie greche. Il caso di Policoro. *Grecs et indigènes de la Catalogne à la mer Noire*. París: 349-369.

López, F. J., Pons, E. (2008). La periodització del bronze final al ferro inicial a Catalunya. *Cypsela,* 17 (Girona): 51-64.

Marichal, R., Rebbé, I., Boisson, H., Gailledrat, E., Janin, Th. (2003). *Les origines de Ruscino (Château-Roussillon, Perpignan, Pyrénées-Orientales), du Néolithique au premier Àge du Fer*. Monographies d'Archéologie Méditeranéenne 16. Lattes.

Martín Ortega, A. (1998). Les cabanes enfonsades de l'Illa d'en Reixac: el poblament de la primera Edat del Ferro a Ullastret, Baix Empordà. *Cypsela,* 12 (Girona): 47-61.

Nickels, A. (1989). La Monédière à Besan (Hérault). Le bilan des recherches. *Documents d'Archéologie Méridionale,* 12 (París): 51-119.

Pesando, F. (1989). *La casa dei greci*. Milà.

Pons, E. (1977). *La Fonollera (Torroella de Montgrí, Girona). Un poblado al aire libre del Bronce Final*. STIAG, Sèrie Monogràfica, 1. Girona.

Pons, E. (1984). *L'Empordà, de l'edat del Bronze a l'edat del Ferro*. STIAG, Sèrie monogràfica, 4. Girona.

Roux, J.-C. (2005). Relecture du foyer décoré de cercles de *Substantion*, Castelnau-le-lez, Hérault (2ème moitié du vie s. av. n. è). Exemples de l'emploi du motif circulaire sur les mobiliers en terre cuite antiques dans le Midi méditerranéen. *Documents d'Archéologie Méridionale,* 28 (Lattes): 105-114.

Schattner, Th. (1999). Les maquettes des maisons grecques. *Dossiers d'Archéologie,* 242 (París): 36-41.

Toledo, A. i de Palol, P. (2006). *La necròpolis d'incineració del Bronze final transició a l'edat del Ferro de Can Bech de Baix, Agullana (Alt Empordà, Girona). Els resultats de la campanya d'excavació de 1974*. MAC Girona, Sèrie Monogràfica, 24. Girona.

Vàzquez, M. P., Medina, J., González, J. R., Rodríguez, I. (2006-2007). El jaciment de la serra del Calvari (la Granja d'Escarp, el Segrià, Lleida). Estat de la qüestió, *Revista d'Arqueologia de Ponent,* 16-17 (Lleida): 63-110.